

BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARI IJROCHILIK QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISHNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

**Mahammatov A,
Abilov M. JDPI.**

Annotatsiya: Talabalarga talim-tarbiya berish jarayonida bo‘ljak musiqa o‘qituvchilarini ijrochilik qobiliyatlarini shakllantirishni rivojlantirish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: musiqa, texnika, qobiliyat, talim, tarbiya, xor, vokal, ilm - fan, taraqqiyot.

“Insoniy vujudan maqsad - eng oliy baxt saodatga erishishdir. Baxt saodatga erishuv va tug‘ma qobiliyatlarning rivojlanishi o‘z-o‘zidan bo‘lavermaydi, balki bu masalada qandaydir bir muallim yoki rahbarga muxtojlik tug‘iladi ”.

Abu Nasr - al Farobi

Buyuk va zahmatkash xalqimizning boy intellektual merosi va umumbashariy asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot fan texnika hamda texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O‘zbekiston Respublikasi taraqqiyotining muhim shartidir. Hozirgi zamon talablari ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning respublikamizda o‘ziga xos yo‘lini tanlashi kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini qayta tashkil etishni zarur qilib qo‘ydi, shuningdek, chora-tadbirlar ko‘rishni; jumladan “Talim to‘g‘risida”gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturini hayotga tadbiq etish, buning uchun yangi o‘quv rejalar, dasturlar, darsliklar qo‘shimcha o‘quv qo‘llanmalar yaratishni yangi zamonaviy didaktik ma‘lumotlarni ishlab chiqishni, o‘quv yurtlarini attestatsiya va akreditatsiyadan o‘tkazish, yangi tipdagi ta‘lim muassasalarni tashkil etishni taqozo etdi. Bunday yangilanishlar va quyilayotgan talablar ta‘limning barcha sohalari qatorida musiqiy talimga ham dahldor hisoblanadi. Zero musiqiy talim-tarbiyadan ko‘zlangan maqsad, yosh avlod ongini, tafakkurini tabiat va jamiyatda bo‘layotgan o‘zgarishlarga to‘g‘ri insoniy munosabat, estetik did, badiiy nafosat, badiiy dunyoqarashlarini shakllantirish bo‘lib, bularning barchasi biz qurmoqchi bo‘lgan demokratik huquqiy va ochiq fuqarolik jamiyatining azosi, ya‘ni har tomonlama yetuk barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishimizga xizmat qiluvchi omillar hisoblanadi.

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablari o‘quvchilarining yosh xususiyatlaridan kelib chiqib, ularning qo‘shiq aytib, kuy chalishida, umumiy va musiqaviy

rivojlanishlarida, ularning “ijrochiligi” ni qanday tushunmoq kerak? - degan va shunga o‘xshash boshqa savollar musiqa o‘qituvchisidan o‘z kasbiy faoliyatiga munosabatda bo‘lishni talab qiladi. O‘quvchilarda musiqiy madaniyatni shakllantirish bo‘yicha ko‘plab nazariy va amaliy - tavsifdagi xarakterdagi tadqiqotlar olib borilgan. Ye.V. Nazaykinskiy o‘zining «Musika idrok psixologiyasi» kitobida individning tafakkuri, sensor (ko‘rish, eshitish, his qilish) va kinetik (motor-harakat) hissiyot turlari va hayotiy tajribasi orasida aloqa mavjudligi qayd qilingan. Muallifning fikriga ko‘ra, ushbu o‘zaro aloqalar orqali tinglovchi va ijro etilayotgan asar o‘rtasida psixologik aloqa o‘rnatiladi. Shuning uchun ham o‘quv-tarbiya jarayoniga majmuaviy va tizimli yondashuv zaruriyati hozirgi musiqa pedagogikasining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ya’ni, pedagog doim ko‘tarinki ruhda bo‘lishi, istalgan vaqtda o‘z emotsional ko‘tarinki kayfiyatini bolalarga o‘tkaza olishi kerak. Bunda ko‘p narsa o‘qituvchining hayotiy tajribasiga, kuzatuvchanligiga, musiqaviy bilimlariga ham bog‘liqdir. Darslar ham pedagogning aynan shu sifatlariga, ya’ni uning tashabbuskorligi, ijodkorligiga tayanadi. O‘qituvchi o‘quv dasturi mazmunining o‘quv-tarbiyaviy zaruriyatdan kelib chiqqan holda o‘zgarishlar kiritish mumkin. Bu o‘zgarishlar esa uning shaxsiy ijobiy tajribasidan kelib chiqishi, buning uchun esa musiqa o‘zining barcha hayoti aloqalari va namoyishlariga ko‘ra o‘qituvchini harakatlantiruvchi kuchga aylanmog‘i kerak. Bugungi kunda mamlakatimizda 500 dan ortiq bolalar xor studiyalari mavjud bo‘lib, ularning soni tobora ortib bormoqda. Ular o‘quvchilarda qobiliyatlar rivojlanishiga poydevor yaratib, dunyoqarash, axloq va ma’naviy ehtiyojlarni shakllantirishi zarur.

Keyingi yillarda umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarida abstrakt tafakkurni rivojlantirishga e’tibor kuchayib, o‘quv jarayonining tarbiyaviy jihatiga ahamiyat bir oz susaymoqda. Bu ayniqsa, «Musika madaniyati» predmetida yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Haftada bir dars (45 daqiq), uning 7-sinfgacha davom etishi va ba’zi hollarda maktab tadbirlariga qo‘shib yuborilishi o‘quvchilarni musiqaviy tarbiyalashni yuqori darajaga ko‘tarishga to‘sqinlik qilmoqda. Bunday sharoitda o‘quvchilarni musiqa olamiga olib kirish, jalb qilish qiyin. Musiqaviy kunikmalarni shakllantirish esa musiqani idrok qilish va ijro etishga doir ayrim harakatlarni qayta - qayta takrorlashni taqozo qiladi. Mashq va harakatlarning mohiyatini chuqur anglash uchun ular erkin, badiiy-ijodiy darajada bajarilishi kerak. Tajribalar shuni ko‘rsatmoqdaki, musiqa darslarining ko‘paytirilishi o‘quvchilarni toliqtirmaydi, aksincha, ulardagi charchoqni emotsional-qiziqarli vaziyatlar tashkil qilish orqali tarqatishga xizmat qiladi. Ijodiy-bilish faoliyatida o‘quvchilarning muhim axloqiy-ma’naviy sifatlari shakllanib, ma’naviy xayotining tarkibiy qismiga aylana borada. Me’yoriy hujjatlarda o‘qituvchining yuqoridagi vazifalarni amalga oshirishdagi roli aniq belgilab berilgan. Biroq, musiqa

o'qituvchisini ushbu faoliyatga kasbiy tayyorlashda hal etilgan bir qator masalalar bor.

Musiqa darslarining o'quvchilar uchun qiziqarli bo'lishi kamlik qiladi. Ular musiqaning inson hayotida nima sababdan bunchalik katta ahamiyat kasb etishni bilishlari zarur. Aks holda, ularning musiqa mashg'ulotlariga «qiziqish» lari asta-sekin so'na boradi. Hozirgi paytda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi musiqaviy pedagogikaning muhim muammolaridan biriga aylandi. Ushbu masalani ijobiy hal qilish yo'llaridan biri sifatida keyingi yillarda o'quvchilarning assotsiativ tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor berilmoqda. Biroq musiqa o'qituvchilari faoliyatining tahlili bu ishda qator muammolar borligini ko'rsatmoqda. Musiqa studiyalarida musiqaviy idrokni rivojlantirishning ahamiyati katta, chunki studiyalarning asosiy vazifasi o'quvchilarni musiqani tushunish va sevishga o'rgatishdir.

D.B.Kobalevskiy o'zining «Umumta'lim maktablarida musiqa dasturining asosiy ta'moyil va uslublari» kitobida «musiqani faol idrok qilish-musiqa tarbiyasi va uning barcha tarmoqlarining asosidir» deb yozgan edi. Bu maqsad xor studiyalarining barcha mashg'ulotlarida amalga oshirilishi zarur. Ayniqsa, yangi kelgan bolalar bilan o'tkaziladigan xor mashg'ulotlarida katta ahamiyatga ega. Chunki, ayni shu bosqichda ularning kelajakdagi musiqiy rivojlanishining poydevori yaratiladi. Xor sinflari mashg'ulotlari bevosita ijrochilik, konsertlar bilan bog'liq. Buning uchun esa quyidagi musiqiy-didaktik tamoyillar: ya'ni,

- o'quv-pedagogik ishlarda foydalaniluvchi material hajmini oshirish;
- qisqa muddatda zaruriy ijro malakalarini egallash;
- musiqa ijrochiligining nazariy yo'nalishini boyitish;
- mashg'ulotlarda o'quvchi-ijrochilarida mustaqillik, ijodiy tashabbuskorlikni

to'la namoyon qilishni talab qiluvchi ish uslublarni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, xor ijrochiligining o'ziga xos xususiyatlari, uning majmuaviy-xarakterda ekanligini ta'kidlash bilan birgalikda ularning nafaqat jamoa bo'lib kuylash, matn ustida ishlash, balki qo'shiq ijrosini rejalashtirishni, musiqaviy ifoda vositalarini o'zlashtirishni ham o'z ichiga olishini aytib o'tish lozim.

Repertuar tanlash-o'ta mas'uliyatli jarayon. Zero, bu o'quvchilarda musiqa madaniyatini rivojlantirish sifatini belgilovchi muhim omildir. Qo'shiqni o'rganish jarayonida o'quvchilarda musiqiy xotirasi tarkib topadi, idrok etish, tinglash qobiliyati rivojlanadi, vokal-xor malakalari paydo bo'lib, o'quvchilar asar mazmunini, badiiy obrazlarini anglay boradilar. Shu sababli repertuar tanlashda uni quyidagi tamoyillardan kelib chiqqan xolda belgilashni maqsadga muvofiq deb xisoblaymiz;

- tarbiyaviy nuqtai nazardan ushbu asar o'quvchilar psixologiyasining shakllanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkin;

- pedagogik nuqtai nazardan qo'shiqdan musiqaviylikning ayrim tamoyillarini rivojlantirishda qanday foydalanish mumkin bo'ladi.

Qo'shiqlarni tanlashda ularning emotsional ta'sirchanligi, badiiy qimmatini, oson o'zlashtiruvchanligiga katta e'tibor berildi. Shuningdek, o'quvchilarga musiqiy tushunchalar, musiqaning marsh, o'ynoqlik, tasvir xususiyatlari, musiqiy ifoda vositalari bilan tanishtira borildi. Endi shakllana boshlagan xor jamoasiga «konsert nomeri ijrochisi» deb qarash noto'g'ri bo'lib, bu o'quvchilar qobiliyatini rivojlantirishga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu haqda B.M. Teplov «Bir faoliyat bo'yicha mashq tariqasida ijod qilish, chalish, chizish mumkin emas. Bola badiiy faoliyatining bir qismgina mahsulot yaratishga qaratilib, bu biron kishiga zarur bo'lib, ta'sir ko'rsata olishi kerak... Busiz bolaning umumiy rivojlanishi o'rniga uning biror malakasigina rivojlana boradi... xolos». Shu tarzda fikrlar o'rganilsa, bolalar tomonidan yaratilgan har bir mahsulot pedagoglar tomonidan taklif qilingan quyidagi alohida yo'llar orqali taxlil etildi:

a) ijroda musiqaning xarakterini ochib berishga erishildimi?

b) ijrodan ko'zda tutilgan reja bo'yicha nimalar qilindi?

v) qanday kamchiliklarni qayd qilish mumkin va ularni qanday bartaraf qilish mumkin?

g) qo'shiqning badiiy matnini tinglovchilarga yetkaza olindimi?

Savollardan o'quv jarayonining yo'nalishi sezilib turadi. Chunki asar ustida ishlash jarayonida uning xarakteri, ijro rejasini, tahlil qilinadi. O'rganish jarayonida musiqaning ifoda vositalarini murakkablasha borishi ta'minlanadi. Ko'rgazmali qo'llanmalar va «modellar» dan foydalanish ishning samaradorligini rag'batlantiradi. Bolalar ijro rejasini tuzish, yakka va jamoa bo'lib kuylash ijrosini tahlil qilishga jalb qilindi. Bunda loto shakldagi kartochkalar tayyorlab, tarqatish qo'l keldi.

Vokal (ashulla) ovozning tembr xususiyatlari va ovozni ishlatish masalalariga alohida e'tibor qaratildi. Masalan, bolalar ovozini rivojlantiruvchi asosiy usullardan biri-mashqlarda ko'proq ligato (bog'lanish) belgisini qo'llashdir. Ashulachilik ovozining tembr xususiyatlarini rivojlantirish uchun uzoq muddatli, birinchi qadamdan boshlanuvchi ta'lim talab qilinadi. Qo'shiq matni bilan tanishishda o'quvchilar she'rning asosiy g'oyasi, ma'no urg'ularining qo'yilishini o'rganib, mazmunini ochishga harakat qilishadi. Matnni ifodali o'qish, kuylash o'quvchilarda ijro rang-barangligining o'sishi va til talaffuzi tozaligiga xizmat qildi. Matn tahlili musiqiy ifoda vositalarini o'rganish bilan uyg'un olib borildi. Tajribamizda xor mashg'ulotlariga tahlil usulining kiritilishi, ijro rejasini tuzishning o'quvchilar musiqaviy rivojlanishiga yordam berishi, asarni

o'zlashtirishni tezlashtirishi, ongli yondoshuvga o'rgatish, ijroning har bir nozik jihati, urg'u, qochirim, zarbga rioya qilishga o'rgatishi kuzatildi. O'z navbatida ular bolalarning vokal-xor malakalarni egallashlariga ishonchli poydevor bo'lib xizmat qiladi. Jamoa bo'lib qo'shik kuylashdagi o'quv jarayoni bolalar uchun mos shakllarda tashkil qilinganida o'quvchilarda musiqiy idrokning chuqurlashuviga, musiqiy til va uni shaxsiy ijroda ifodalash malakalari shakllana boradi. Aynan shu bosqichda o'quvchilarda maxsus ijrochilik sifatleri bo'lmish:

- jo'shqinlik,
- ilhomlanish,
- obrazga kirishib ketish,
- tinglovchilar bilan muloqotga kirishish,
- ta'sir ko'rsatish malakalarini shakllantirish muxim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

- 1.Karimov I.A. Yuksak manavit-yengilmas kuch. T. Manaviyat, 2008 y.,-176 b.
- 2.Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T: O'zbekiston. 2016.
- 3.Mirziyoyev Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. T: O'zbekiston. 2017.
- 4.Mirziyoyev Ah.M.Milliy taraqqiyot yo'limizni qattiyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz. T: O'zbekiston. 2017.
- 5.BaybekovaG.D., Xaliqova G.T. Innovatsionnie texnologi optimizatsii uchebnogo protsyessa. - V kn.: Obrazovaniye: opnt, problyemn, perspektivn. Uchebnoye posobiye. T.: "YaNGI ASR AVLODI" , 2001. - S. 67-99.
- 6.Talim to'g'risidagi qonun. T. 1997y.
- 7.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining "2004-2009 yillarda maktab talimini rivojlantirish davlat umummilliy dasturini amalga oshirish chora - tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. G'.G'. Talim taraqqiyot jurnali. 2004. 5-son.
- 8.O'zbekiston Respublikasi XTVning "Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida" gi 149 - sonli bo'yrug'. G.G. Marifat gazetasi. T. 2006 yil, iyun.
- 9.Xoshimov K.,S.Ochil O'zbek pedagogigasi antologiyasi. T. O'qituvchi, 1999 yil.
- 10.Y.B.Nazaykinskiy "Stil i janr v muzike". Moskva. Vlados - 2003y.
- 11.B.M. Teplov - "Psixologiya muzыkalных sposobnostey". Moskva. 1946y.